

ÜLKEMİZ AYDINLARININ FARKLI DİL VE YAZIM TUTUMLARI

Hamza ZÜLFİKAR

Başlıkta bir genelleme yapıp “ülkemiz aydınları” sözünü kullandım. Aslında üzerinde durmak istediğim kesim, dil ve yazım açısından tutumları farklı olan bilim ve sanat dallarında görev alanlardır. Beklentimiz ise dil, terim ve yazım konularında ortak bir noktaya gelinmesidir. Bunların arasında terim ve yazım konularında tutucu olan eğitim, öğretim hayatındaki bazı meslektaşlarımız da bulunmaktadır. Burada mümkün olduğu kadar isim ve eser adı vermeden yaşanan bazı olumsuzlukları, tutarsızlıkları değerlendirmek istiyorum.

Sorunların başında dil birliği gelmektedir. Konuyu, genel dil düzeyinde bir kavramın iki veya ikiden fazla kelimeyle adlandırılması veya bilimsel, sanatsal bir kavramı farklı kelimelerle karşılama olarak ele alabiliriz. Burada önce bilim ve sanat dallarındaki duruma bakalım. Bilim adamlarının bir kesimi yazısında *jenerasyon* bir kesimi *nesil*, bir kesimi de *kuşak* sözünü kullanır. Gidiş ise *jenerasyon*'a doğrudur. Türk dili alanında eser yazarlar bir süre *bağ-fiil* terimini kullandı. Daha sonra *gerundium* rağbet gördü. *Ulaş* terimi 1970'li yıllarda daha sık kullanıldı, *zarf-fiil* terimine ise 1985 yılından sonra ilgi arttı. Ancak bu dört terimin kullanımı belirttiğimiz tarihler içinde kesilmedi, günümüzde de aynı terimleri yayınlarda bulabiliyoruz. Konu terim olunca bir kavrama bir terim esas kabul edilir. *Antoloji dermece seçki; berceste şah beyit taç beyit; fiil eylem; cümle tümce; zarf belirteç; sistem dizge; ritim dizem; indeks dizin; hikâye öykü; kaynakça kaynaklar bibliyografya; sembolizm simgecilik; etimoloji köken bilimi; leksikoloji sözcük bilimi* gibi aralarında anlam farkı olmadığı hâlde, kişilerin tercihine bağlı olarak bir kavramın birden çok adla adlandırılması Türkçeye özgü bir tablo olarak görülmektedir.

Bilim ve sanat dallarında söz sahibi olan bazı kesimlerin tutumu oldukça katıdır. Yazısında *dominant* kelimesine yer verir. Bizde beliren kanaat, onun yabancı Türkçe kelime seçiminde bir kaygısı olmadığı yönündedir. *Dominant* karşılığı Türkçede *baskın*, *başat* sözleriyle ilgili bir tartışmanın bulunduğu, *dominant* yerine *başat* kelimesinden çok *baskın* teriminin yapı olarak daha uygun bir karşılık olduğu konusu onu ilgilendirmez; *kontaminant* sözünde ısrar eder; Türkçe *bulaşkan*, *bulaşma* terimlerini ilkel bulur; *kontaminant*, *kontaminasyon* ve türevlerini dillerinden düşürmez. *Prematüre* karşılığı önerilmiş olan *erkendoğan* terimini bir bilim terimi saymaz ve eserinde kullanmaya yanaşmaz. Bir başkası “Ben *dölyatağı* yazamam bunu tıptaki adı *uterus*’tur” der. *Karın* yerine *abdomen* terimini kullanması şaşırtıcıdır. Kimisi de *tesanüt* (*dayanışma*), *müteahhit* (*yüklenici*), *nakliyat* (*taşımacılık*) gibi kelimelerle geçmişe bağlıdır ve kendi dünyasında kendi söz varlığında yaşar. Kelime seçimine kapalı bir başka kesim için de hukukçular ve bu alanla ilgili memurlar örnek olarak verilebilir. Eski terimiyse bunlar “musır” yani tutumlarında ısrarcıdır. *Bildirimde bulunma* sözüne olumlu bakmaz, *tebligatta bulunma*’yı tercih eder. Meslektaşlar arasında *bildiri* yerine *tebliğ* sözünde ısrar edenler var. Hâkimin, gazeteye verdiği resmî duyuru ...*malumatı olanların mahkememize müracaat etmeleri ilan olunur* biçimindedir. *Hürriyet* gazetesinde (22 .03. 2018, 8. s.) geçen bir başka duyurudan alıntılıdığım (iktibas ettiğim) cümle ise şöyle:

...*alıcılar ve kefilleri teklif ettikleri bedel ile son ihale bedeli arasındaki farktan ve diğer zararlardan ve ayrıca temerrüt faizinden müteselsilen mesul olacaklardır.*

...*Mübrez tapu kaydında belirtilen...*

Benzer örnekler biraz da ilgili kanunun diline bağlı kalınmaktan kaynaklanır. Devlet dairelerinde kalıplaşmış terimleri, ifadeleri aşma cesaretini göstermek pek mümkün olmaz.

Bu genel ortam içinde bir yandan da dile ilgi artmaya başlamıştır. Eski dönemlere ait kelimeleri yakından tanıma, anlamlarını öğrenme, gerektiğinde kullanma yönünde istek var. *Yangı* (*enflamasyon*), *yanıt*, *kaygı* bunlardan birkaçıdır. Bunlardan aynı anlamda *endişe* ile *kaygı* (< *kadgu*) sözlerinin birlikte kullanıldığı yaygındır. *Kaygı*, *yangı*, *yanıt* bin yıllık kelimelerdir.

Uydurma kelime sayıp bazı türetmeleri kullanmamakta ısrar edenleri hatırlayalım. Aralarında bu tutumundan artık vazgeçenler var. Kullandıkları bazı kelimeleri kendileri de yadırgamaya başladılar. *Ortam*, öykü, *toplum* gibi kelimeleri yazılarında kullanıyorlar.

Koşut kelimesine karşı çıkmıştı, ben de uzun zaman kullanmadım. Son zamanlar *paralel* yerine kullandığımda *yanıt*, *yazıt*, *sarkıt* gibi yapıca uygun olan *koşut*'un cümleye daha uygun düştüğünü gördüm. *İstinaden* kelimesini eski yazılarımda çok kullanmışım. Bir süre sonra *dayanarak* onun yerini almış. Ülkede başlatılmış olan *adam - insan* tartışmasında ise *iş adamı* yerine *iş insanı* koymaya henüz alışamadım. *Adam* sözünü kızımız, oğlumuz için de kullanıyoruz. “Kızım oku, çalış adam ol” diyoruz. “Kızım oku, çalış insan ol” başka bir anlam taşıyor. *Adamlık* ile *insanlık* farklı kavramlardır.

Gelişmelerin bir başka yönüne bakalım. Meslektaşlarımızdan bazıları artık *kelime* değil *sözcük* kullanıyor. Bazen *söz* de kullananlar var. Hasan Eren hocamız da *kelime - sözcük* kavgasının yaşandığı yıllarda kendini bu ortamın dışında tutmak amacıyla *söz* kullanmayı tercih etmişti. *Söz*, o tarihten sonra daha çok *kelime* yerine kullanıldı. Türk Dil Kurumu yayını olan Günay Karaağaç'ın *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*'nde *leksikoloji* karşılığı olarak *söz bilimi leksikografi* karşılığı *sözlükçülük* terimi kullanıldı. Bu eser, bilim dallarının adlarının *dil bilimi*, *söz bilimi* biçiminde ayrı yazma fikrine destek oldu. Şükrü Halûk Akalın da yazılarında *söz* terimini kullanır. Bunların arasında vaktiyle kullandığımız *kelime hazinesi*, *kelime serveti*, *vokabüler* terimlerinin sonuncusu olan *söz varlığı* Türkçeye daha çok yakıştı. Beklentimiz, bazı meslektaşlarımızın *vokabüler* kelimesinin yapısını örnek alıp *söz varlığı* terimini bitişik yazmaktan vazgeçmeleridir.

Bilim dallarının adları ayrı bir sorun. *Işınbilim* yazan bilim adamına “Bu tamlamayı ışın bilimi biçiminde yazıyoruz, Türk Dil Kurumunun *Yazım Kılavuzu*'nda da ayrı yazılmış” dendiğinde Batı dillerindeki bitişik yazılmış *radyoloji* terimini göstererek yanlış düşünüldüğünü söyler. Bu sorun Türk dili alanında söz sahibi bilim adamları arasında söz konusudur. Doğan Aksan, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi yayını olan *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi* (1978) adlı eserinde *semantik* karşılığı *anlambilimi* kelimesini kullanmış, ancak *-i* iyelik ekini düşürmeden kelimeyi bitişik yazmış; 1980 tarihli *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim* adlı eserinde söz konusu kelimeyi *dilbilim* biçiminde bitişik ve *-i* iyelik ekini düşürerek kullanmıştı. O tarihlerde meslektaşlar *dilbilim* biçimini kabul etmiş ve kılavuza da *dilbilim* olarak almışlardı. Bunun gibi Efrasyap Gemalmaz'ın, *Türk Dili* dergisinin 517. sayısında yazdığı makalenin adı *Dilbilim Dilbilgisi* adını taşır.

Muharrem Ergin'in 1958 yılında yayımladığı *Türk Dil Bilgisi* adlı eserinde *dil bilgisi* kelimesi ayrı, sık başvuru olan Haydar Ediskun'un 1985 tarih-

li *Türk Dilbilgisi* adlı eserinde ise kelime *dilbilgisi* biçiminde bitişik yazılmıştır. Yazarın bu seçimi o tarihlerdeki kılavuzlarla ilgilidir.

2000’li yıllara gelindiğinde tutum değişikliğe uğramıştır. Dil Kurumunun *Yazım Kılavuzu*’nda bilim adlarının ayrı yazılması gerekli görülmüştür. Ancak bu uygulamayı benimsemeyen meslektaşlarımızdan birçoğu bilim ve sanat dallarının Türkçe adlarını bugün de bitişik yazmaya devam etmektedirler. Bu durum farklı zamanlarda ve farklı anlayışlar içinde hazırlanmış Türk Dil Kurumunun kılavuzlarından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Hemen belirtmemiz gereken nokta, Türk Dil Kurumunun burada bir sorumluluğunun olmadığı, bu uygulamaların Türk Dil Kurumunda görev olan bilim adamlarınca yapıldığıdır.

Bilim dallarının adlarının bir tarihte bitişik bir tarihte ayrı yazılmasıyla ilgili olarak görüşümü de belirtmek isterim. Bilim adlarının ayrı yazılmasını bütün birleşik kelimelerle birlikte değerlendirmek gerekir. Öteden beri bitişik yazmada anlam esas alınmıştır. Kelimenin kendi anlamı dışında başka bir anlamda kullanılması ilkesi yeni harflere geçtiğimiz günlerden bu yana yürürlüktedir. Buna dayanılarak *denizaltı*, *hanımeli*, *kuşkonmaz* bitişik yazılmıştır. Her iki kelimesi de kendi anlamında olan bilim ve sanat dallarının adlarını bitişik yazmaya gelince neden bitişik yazmada kendimizi zorluyoruz. *Göz kapağı*, *taban fiyat*, *yasama yılı*, *söz yazarı* gibi kelimeleri bitişik yazmaya gerek olmadığı düşüncesindeyim. Bitişik yazmaya bizi Batı kökenli kelimenin yapısı zorlamaktadır.

Bilim adlarıyla birlikte bir de bu terimlerin sıfatları, türevleri var: *Leksikoloji söz bilimi*, *leksikolojik söz bilimsel*. Terimde *-i* iyelik eki düşürülür. Bu durum kurallara aykırı değildir. *Demir yolu* yanında *demir yolcu* örneğinde de bu durum yadırganmaz çünkü iyelik eki üzerine yapım eki gelmez. Yapılan bu açıklamalara göre meslektaşlara düşen görev, ikili kullanımları bir tarafa bırakarak *söz bilimi*, *söz bilimsel*, *söz bilimci* örneğinde olduğu gibi diğer bilim dallarının adlarını da Türk Dil Kurumunun sözlüklerinde, terim sözlüklerinde ve kılavuzunda tespit edilmiş yazım tutumuna uymaktır. Eskiden *içtimaiyat*, şimdi *toplum bilimi* biçiminde karşılanan kelimeyi *toplumbilim* biçiminde yazmaktan veya *hematoloji* bir kelimedir dolayısıyla *kan bilimi* terimini *kanbilim* biçiminde yazmada ısrarcı olmamalıyız. Bu arada *söz bilimi*, *söz bilimsel*, *söz bilimci* örneğinde olduğu gibi bu üçlü yapıyı kılavuzlara, sözlüklere katıp kaynakları bilim dalları açısından zenginleştirmemiz gerekir. Örnek olarak Türk Dil Kurumunun kılavuzunda, sözlüğünde olmayan *glasiyoloji* gibi terimleri dikkate alıp bu tür terimlerin

karşılığı olarak *buz bilimi*, *buz bilimsel*, *buz bilimci* örneklerinde olduğu gibi başvuru eserlerine işleyip araştırmacılara yol gösterici, yardımcı olmalıyız.

Dilde böyle ikili yazımlar yıllarca sürüp gelirken alanın uzmanları öğretim üyeleri bu meseleyi geniş bir katılımıla konuşup tartışmadılar, ülke çapında yazım birliğine varamadılar, meseleyi resmîleştiremediler. Bunları konuşmadığımız veya konuşmaktan çekindiğimiz sürece de bu ikili yazımlar sürüp geldi.

İkili yazımın tarihi eskidir. Bu uygulamada kimisi Türkçenin yapısını kimisi de Batı dillerindeki yazılışı esas almıştır. İlk kaynak ise 1949 tarihinde Türk Dil Kurumunca hazırlanmış *Dilbilim Terimleri Sözlüğü* adlı yayındır. Bu yayın Marouseau'nun *Lexique de la Terminologie Linguistique* adlı eseri esas alınarak hazırlanmıştır. Aklımda kaldığına göre hocalarım bu eserin A. Dilaçar tarafından çevrildiğini söylerlerdi.

Eskiden sorunlu yazımları kılavuza dâhil etmemek gibi bir eğilim vardı. Terimlerin sözlüklere alınması fikri bugün de geçerlidir. Meselelerin sahihsiz kalmasının, ötelenmesinin bir sebebi de budur. Bu gelenek aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi 1990'lı yıllara kadar sürdü. Şimdi Türk Dil Kurumu bu tür terimleri kılavuzun dizinine almakla meseleye açıklık getirmiştir. Umarım artık kılavuzdaki bu yazımlara uyulur ve değişikliklere gidilmez.

Yeni Yazım Kılavuzu TDK 1981	İmlâ Kılavuzu TDK 1985	Yazım Kılavuzu TDK 2012
-	-	dil atlası
dilbilgisi	-	dil bilgisi
dilbilim	-	dil bilimi
dilbilimci	-	dil bilimci
-	-	dil bilimsel
-	-	dil birliği
-	-	dil coğrafyası
-	-	dil felsefesi
-	-	dil laboratuvarı
-	-	dil öğrenimi
-	-	dil eğitimi
-	-	

Eskiden nesiller arasında dil farkı üzerinde çok durulurdu. O nesiller kelime seçiminde titizlik gösterirlerdi, bu yolda dil kavgaları olurdu. Bu tutumlarıyla farklı görüşte gruplar oluşmuştu, konu ise dildi. Şimdi dil çekişmesi yok denecek ölçüde azalmıştır. Bundan yararlanarak dili yabancılaşma, terim ve yazım açısından yeniden gözden geçirebiliriz.

Bazı meslektaşlar Türkçenin bugün anlatım açısından eskisinden çok daha fazla bir olgunluğa, zenginliğe ulaştığını yazıyor. Kabul edelim. Ancak bu zenginliğe *argüman*, *manipülasyon*, *vizyon* gibi kelimelerle mi ulaştık? Ayrıca *etmek olmak* fiilleriyle *organize etmek*, *realize etmek*, *entegre olmak* gibi sözlerle mi dilin anlatım düzeyi gelişti? ...*objektif ve analitik düşüncebi- len kuşaklar* yetiştireceğiz. Güzel de bunu başka bir biçimde ifade edemez miyiz? Diyebilirim ki televizyonun mesken satış ilanlarında sık geçen “kalabalık ailelerin tercih ettiği lokasyonlar” sözündeki *lokasyon*’a Türkçenin ihtiyacı yoktur. *Müspet* idi *olumlu* oldu ve yayıldı. *Hayata olumlu bakmak* idi şimdi *hayata pozitif bakmak* kullanılıyor. İktisat ve bankacılıkla ilgili yayınlarda *yatırım* yerine *plasman* kullananlar Türkçeye ilgi duymuyor. Bu bakımdan anlatımın yabancı kelimelerle zorlaştırıldığı bir ortamı Türkçenin anlatım gücündeki gelişme olarak gösteremeyiz.

Öte yandan kökeni Türkçe veya yabancı nice kelimenin kaybolup git- tiğinden haberdar değiliz. Yerine Türkçelerini koyamayıp tarihe gömdüğü- müz kökü Arapçaya, Farsçaya dayanan kelimeler ayrı bir meseledir. İstik- lal Marşı’nın bütün kıtalarını ezberlemiş olan öğrenci, burada geçen *cüda*, *mücerret*, *serhad*, *şüheda*, *afak*, *ceriha*, *izmihlal* kelimelerinin ne anlama geldiğini bilmez. Öğretmeye de yanaşmaz. Kelime öğrenmenin kelime kullanmadan farklı bir şey olduğunu henüz yeterince algılayamadık.

Öğrenim hayatı boyunca bir cümlenin kurallı olup olmadığını kontrol etmede gerekli olan ilkeler öğretilemezken söz varlığını zenginleştirmede çaba sarf edilmezken testlerle bütün bir eğitim öğretim dönemi tamamlanır.

Meslektaşlar arasında *terminoloji* kelimesini *terim bilimi* anlamında değil “terim” anlamında kullananlar var. *Jeoloji* (*yer bilimi*), *hidroloji* (*su bilimi*), *klimatoloji* (*iklim bilimi*) gibi sözler bilim dallarının adlarıdır. Bun- lar o alanın terimleri anlamında kullanılmaz. Buna göre *Türk dilinin termi- nolojisi* yerine *Türk dilinin terimleri* demek da doğrudur. Bir başka husus, *Türkoloji* sözünü çok kullanıyoruz. Buna da dikkat çekmek isterim. Meslek- taşlar arasında bu terimi isabetli olarak *Türklük Bilimi* biçimde kullananlar var. Gerçekten *-loji*, *Türk* kelimesiyle bağdaşmıyor. *Fonoloji* - *sesbilim* gibi düşünüp *Türkoloji* kelimesinde *-loji* yerine *bilim* koyduğumuzda *Türkbilim* biçiminde bir yapı elde ediliyor. Bir de bunu “*Türköloji* biçiminde telaffuz edenler var. *Türk bilimi* terimindeki *Türk* sözünü *-lık* ekiyle soyutlayarak *Türklük bilimi* biçiminde ileri sürenler yerinde bir öneride bulunmuşlardır.

Herkesin kendine göre bir dili, bir üslubu var denir. Kısmen doğrudur. Ancak kişinin kendine özgü dili ve üslubu ile ne kastedilir, konunun bu ta-

rafı açık değil. Ben “kişinin üslubu” sözü ile seçilmiş kelime ve deyimlerle dili gereği gibi kullanma, okuyucuyu zora sokmadan zengin bir anlatımla düşünceleri ortaya koyma olarak anlıyorum.

Eğitim öğretimle ilgili hocaların, uzmanların makalelerinde, kitaplarında ne çok fikir, ne çok yöntem, öneri ne çok ilgi çekici sonuç var. Ancak aralarında terim farklı, dil farklı, yazım farklı. Sorunun kaynağı buradadır. Çeviri yoluyla elde ettikleri ve yazılarında kullandıkları *duyuşsal boyut* gibi terimler yararlanmayı güçleştiriyor. Söz konusu terimlerle ilgili bir açıklama da yapılmıyor. Umarım bir gün söz varlığı, yazımı ve anlatımıyla klasikleşmiş, tutarlı bir bilim diline kavuşuruz.

Türkçeyi tanımak, yaşamak her yaşta inceliklerini öğrenmek huzur ve güven veren bir duygudur.